

II. A HONFOGLALÁSTÓL A MOHÁCSI VÉSZIG

4. A HONFOGLALÁS

A nyugati és déli népek valahogy elhelyezkedtek, földhöz jutottak, de Keleten, egymásra csapva, még tovább tartott a szittyá, török népek vándorlása Nyugat felé, az Ural-hegység és Fekete-tenger közt elterülő nagy síkságon. Állandó csak a kozár birodalom volt, vára sem hiányzott és uralma alatt vonultak meg a hunok töredékei. A szlávok adófizetői voltak a nagy khagánnak. Majd olyan volt a helyzete, mint Attilának: kozár hadak harcoltak a Kaukázus mentén a perzsákkal, a Duna mentén a bizánci császárokkal. Abban az időben a magyarokat nem nevezték turkoknak, hanem valószínűleg szabiroknak, akik szintén török törzs voltak. De a két nemzet mindig fenntartotta a testvéri összeköttetést és valószínűleg sok finn-ugor törzs is csatlakozott hozzájuk. Uralkodójuk örökös király, de mellette van az isa, a fővezér, akinél van a hatalom. Olyanféle berendezés, mint Japánban dívott, a császárnak, a mikádónak jutott a cím, a sogunnak a végrehajtás. A kozár főtörzs alig rendelkezett több mint 10.000 emberrel, de ez rendes, zsoldos katonaság volt. Jeles vitézek voltak, más országokba is mentek zsoldba, főként Bizáncba.

Különös volt e nemzet vallásos helyzete; volt már keresztyén és moszlim térítés is. A khagán zsidóhitű volt, a sereg java mohamedán, de a pogány természet és hősimádás nem vesztetett ki. Adoniszok aligha lehettek: Mihály császár „kozár pofájú“-nak nevezte a csúnya, híres, Photios patriarchát. Olyan kalmukfajta lehetett.

Hatalmas birodalmat alkottak a bolgárok is Kazán vidékén. Egy részük a Duna déli, jobboldalára költözött és ott örökös harcot folytatott a görögök ellen. A volgai bolgárokból, akik nagyrészt már moszlimok voltak, kerültek ki az izmaelita kereskedők, akik aztán Magyarországon mint tőzsérek, bankárok jelentős szerepet játszottak. A fő kereskedelmi cikk a prém minden neme volt. Ez már földműves nép volt, de az is rendelkezett páncélos lovassággal. Királyukat *Almus*nak nevezték és annak lóadót szedtek, de az áru értékének tizede szintén a királynak jutott.

A Fekete-tenger és az Ural közt sátorozó népek közt foglalt helyet a magyar is. Lebed után Lebediának nevezték a területet. Valószínűleg a vad úzok, kunok, besenyők rohama nyomta a magyart nyugat felé. Hisz 862-ben már emlegetik a német krónikák az addig ismeretlen „ungri“-kat. A kozároknak egy törzse, a kabar, vándorútjában a magyarhoz csatlakozott: ezek a kabarok voltak azok, akiket azzal tüntettek ki, hogy őket állították az első sorba minden háborúban. „Megtanították a turkokat a kozár nyelvre és mai napig azt a nyelvet használják, de amellet beszélik a turkok másik nyelvét is.“ Ez a török-ugor annyira faggatott kérdésnek egyszerű megoldása.

Ósi szokás szerint hét törzsből állottak össze a magyarok. Nagy számmal lehettek, 20.000 lovasal rendelkeztek, míg a khagánnak csak 10.000 volt. A hét török törzs neve: Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kara, Kaza. A rangsor szorosán meg volt állapítva. Lebed áll legelől, Almus „az utána való törzsnek“, tehát a megyerinek volt vajdája. (Szerencsésnek tartom magam, hogy ezt a tényt, amely a magyar nemzet nevének eredetét magyarázza, nekem sikerült megállapítanom.)

Valószínű, hogy ők is kötöttek vérszerződést. Még fennáll a kapcsolat a kozárokkal, a kozár khán Etelközből (Moldva és Oláhország; folyamköz) magához hívhatja Lebedet és ez megkérdezi, miért hívatta? Azért, hogy te, nemes, vitéz, bölcs létedre, mint az első a turkok közt, fejedelme légy népednek, nekem pedig engedelmeskedjél. Lebed megköszönte az ajánlatot, de mert neki magának fia nem volt, nem ítélte magát uralomra alkalmasnak és Álmost, vagy fiát Árpádot tartotta arravalónak. Ezen tanácskoztak a turkok és úgy látták, hogy jobb lesz Árpádot fejedelmmé választani, mert bölcs, vitéz és mindenképp alkalmas az uralomra. Kozár szokás szerint pajzsra emelték. Árpád előtt sohasem választottak fejedelmet és mind a mai napig az ő nemzetségéből való Turkia fejedelme, írja Leo császár. Árpád, akit külső nagyhatalom (Kozária) óhajt, nem lehetett függő más államtól.

Az új alkotmány elég egyszerű. Csak Árpád nemzetségéből való lehet fejedelem. Melléje két fejedelmi tisztséget állítanak, a gyulát, és a karhaszt.

Leo császár (Bölcs Leo) így jellemzi a magyart: „Férfiakban bővelkedő és szabad ez a nemzet és nem törődve élvezettel és kényelemmel, csak azon van, hogy magát az ellenséggel szemben vitézül viselje. Egy uralkodó alatt állva, a vétkezők kemény és keserves büntetésnek vannak alávetve. Nem a szeretet, hanem a félelem uralkodik rajtuk. A fáradságot és munkát nagylelkűen tűrik, forróságot és hideget egyaránt elviselnek és minden nélkülözésnek alávetik magukat. A pénzvágy uralkodik rajtuk, az esküt megszegik, a frigyét megtörik. Ajándékkal nem lehet őket visszatarítani, mert alig kapták meg az ajándékot, már a béke megszegésén jár az eszük.“

Úgy látszik, a zsold vonzza őket legjobban. Különbözik nem értenők, miért mentek Arnulf római császár segítségére. Nem különös játéka-e a sorsnak, hogy éppen egy pusztai vad nép menjen segítségére a két nagy, már letelepedett és a magyaroknál sokkal civilizáltabb nemzetnek, hogy aztán félszázadon át „Európa homlokán tomboljanak“?

Nem az intézményeken múlt, hanem a férfiakon, hogy kik adhattak irányt. Árpád nem volt az istenség eszköze, mint négyszázötven év előtt Attila, de bizonyos, hogy szívesen szolgálták. Csak úgy érthető meg három ténynek olyan bekövetkezése, mint a bolgár háború, Etelköz elveszte és a honfoglalás.

Bolgárok és besenyők egyesült erővel üzték ki 896-ban a magyarokat. Ezek pedig, úgy látszik, nagyobb csaták nélkül bevonulhattak a szlávoktól és frankoktól egyaránt végigpusztított Magyar-

országba. Ez a bevonulás csakis az erdélyi hegy-ségeken át mehetett végbe.

A mi krónikánk jókedvvel, örömmel szól a nagy eseményekről, a besenyőkkel való harcokról, hisz röviddel a véres harcok után ment végbe az ország elfoglalása (896). Álmos fejedelmet az erdélyi hazában megölték; nem léphetett be Pannoniába. „Erdélyben megpihentek és barmaikat is jól ápolták. Hallották, hogy nagyon alkalmas a föld, hogy jobb folyam nincs a Dunánál és hogy messze földön nincs jobb legelő. Kusid nevű kémeket küldtek oda, hogy szemlélje meg a vidéket és ismerkedjék meg a lakosokkal. Úgy kértek Szvatoplug hercegtől vizet a Dunából egy szaruval, földet és perjefüvet – mert ha övék a föld, a víz és a fű, minden az övék. A herceg pedig örült ezen és mosolyogva mondta, vegyenek, amennyi tetszik. Ők pedig küldtek a hercegnek egy nagy fehér lovat, aranyos arabiai nyereggel és aranyfékkel. Csatára került a dolog, a magyarok győztek és a herceg félelmében elfutott és a Dunába fúlt.“

5. A KALANDOZÁSOK KORA

A honfoglalás után jó félszázados kalandozás következett nyugat és dél felé. A kalandozások, rablóhadjáratok megszűntek az ágostai nagy katasztrófa óta (955). Már előbb is nyilvánul a szoros összetartás hiánya. Konstantinus császár már 950-ben Turkia archonjaihoz, fejedelmeihez intézi két aranypecsétes levelét. Tehát már nem volt meg az uralom egysége. Arról pedig a mi forrá-

saink nem is tudnak, hogy ebben az időben Fatics volt a fejedelem. Már 950-ben nagy sikerrel harcolt Henrik herceg, Ottó király öccse a magyarok ellen, nagy prédával tért vissza, nagy területet hódított. Henrik herceg idejében felújult a régi örgrófság. Egyre kisebb területre szorult a magyarság, majd minden oldalról be volt szorítva. Most már szemére hányták Arnulf császárnak, hogy ő szabadította a keresztyén világra a magyarokat, mert ő rontotta le a sáncokat, amelyek közé Nagy Sándor zárta őket.

Ebben az időben veszi kezdetét a keresztyénység magyar földön; a sok keresztyén rabszolga alig jöhet tekintetbe. A gyula megtért, görög püspököt, Hierotheost hozta magával. Történetileg nagyfontosságú, hogy ezen a réven nyerhette a tudós, bíborban született császár a legfontosabb értesüléseket a turkok és Árpád nemzetsége felől. A császár csupa kegy. A vad Bulcsu keresztyén hitre tér és patriciusa lesz Rómának: értékes ajándékokban persze nem volt hiány. A gyula azonban nemcsak külsőleg tért meg. Amikor Turkiába ért, megmaradt jó keresztyénnek, kiváltja a rabszolgákat és felszabadítja őket. Magával vitte ez említett Hierotheos szerzetest, akit a patriarcha Turkia püspökének nevezett ki. Akkor még nem volt olyan szakadék görög és római egyház között. Már csak Botond hőstette lelkesíthette a regösöket. „Mert ez volt az utolsó zsákmány, melyet a magyarok pogány korukban ejtettek“, mondja a krónikás.

Az ágostai csatavesztéssel nemzetünk léte legváltásosabb fordulójához jutott. Kalandos, nomád

népnek Ottó győzelmei után már nem jutott hely Európa kellő közepén. A nagy csata jelentősége abban áll, hogy a pogány harcos szellemnek nincs többé létjoga.

6. GÉZA FEJEDELEM ÉS VAJK ISTVÁN

Az ágostai csata után Géza fejedelem keresett és talált módot a megmentésre. Gyorsan határozott. Békét, barátságot ajánlott fel az élete alkonyán nyugalomra vágyó római császárnak. Általános, minden nemzetre szóló legyen a béke. A gyula, Géza fejedelem apósa, aki már keresztyén, közvetíthette a közeledést. A görögökkel máris kedvező volt a viszony. Géza öccsének keresztyén Vazul (Basileios) neve feltünteti a keresztyénséghez való csatlakozást. A béke feltétele a katolikus hit elfogadása. Általános az irányzat a pogányság elhagyására.

Az Ottó császárral való megegyezés szerint a keresztyén rabok, kik számosabbak uraiknál, már szabadon gyakorolhatják vallásukat. Már ötezer előkelő magyar tért meg, kereszttelteti gyermekeit és templomba jár. Vajk a keresztségben az István nevet nyerte, a passauai püspök egyháza védőszentjének nevét.

Régebben az Isten és a község szava döntött, most már csak a fejedelemé. Minthogy kötelező volt a béke, sok ezer vitéz maradt birtok és foglalkozás nélkül. Ezt a nagy politikai és katonai kérdést úgy oldották meg, hogy a fejedelem el látásukról gondoskodik, ők pedig fegyveres szol-

gálatot teljesítenek. Ez a fegyveres magyar rendnek, amely félezred éven át fenntartotta az országot, a „servientes regales“-nek, akik csak az uralkodótól függenek, az eredete. A nagy átalakulás úgy megy végbe, hogy midőn Géza és István király téríteni kezdték a nemzetet, azok, akik ellenállottak, szolgaságba vettek. Csak azt ítélték előkelőnek; aki felvette a keresztyén vallást. Bizonyos, hogy a régi törzsszerkezetnek fel kellett bomlania, helyébe a megye lépett. Ez nem mehetett végbe forradalom nélkül; ki is mondták, hogy a nagy pogánynak vérrel megfertőzött kezei nem voltak méltók a keresztyénség berendezésére. Tisztán kifejezi Géza lelkiületét, hogy midőn a keresztyénség és a pogányság közt kellett választania, azt mondta, hogy „elég hatalmas és gazdag vagyok, hogy két istent is szolgáljak“. Egyébként ez volt Nagy Konstantinnak is a politikája.

A pogányság még erős és hatalmas. Istvánnak nagy háborút kell még viselnie a somogyi Koppánal, aki valószínűleg az Árpád-házhoz tartozott. Ő a pogányság zászlóhordozója. Géza csak erőszakkal tarthatta fenn magát, de volt megbízható serege, Istvánt pedig a Gizellával bejött bajor urak, akik később is oly nagy szerepet játszottak, segítettek. A fővezér Vencelin volt. Veszprémnél folyik az ütközet, a keresztyénség győz, négyfelé vágják a lázadó tetemét és négy városban függesztik ki. Somogy örökös szolgaságba jut és a pannonhalmi klastrom tizedet kap minden terméskből, a gyermekadót sem véve ki. Sajátságos volt, hogy itt kezdettől fogva két érseki egyház állott fenn: az esztergomi mellett a kalocsai, de rang-

ban mindig az esztergomi érsek szerepel mint a magyarok érseke. A legtöbb püspökség Dunántúl van, ott legrégebb a kultúra, a pécsi még tán a katakombák korából való. A veszprémi különösen a királynéhoz áll közel. Szintúgy Dunántúl van a legtöbb klostrom, a pannonhalmi, bakonybéli, zalavári. Az első apácaklostrom görög volt, Veszprémben. Sok volt a még fennálló szláv emlék nyelvben és intézményekben. A fejedelmi család magánbirtoka Dunántúl volt, Székesfehérvár körül. Ilyen birtok volt Csepel szigete is, amely szigeti helyzeténél fogva katonailag is értékes. A Duna–Tisza-köz volt legkevésbé benépesítve, ott a legelő állott első helyen és a földközösség uralkodott.

Minden más törvényével ellentétben István király magánbirtokot állapított meg. „V. pont. Királyi hatalmunkkal elhatároztuk, hogy mindenkinek szabadságában álljon birtokát felosztani nejének, fiainak és leányainak és szüleinek, vagy az egyháznak odaadni és senki se merje azt halála után lerontani.“ Ez már római jog. III. Ottó császár kegyéből az ő sürgetésére Vajk, a bajor herceg veje koronát és áldást nyert. A koronát a kor leghíresebb tudósa, Gerbert Silvester pápa küldte. Az „új ültetvényt“ befogadták a római egyház közösségébe. „Viszont amennyire megengedtük, hogy mindenki tulajdonjogot nyerhessen, úgy minden birtok, katonák és szolgák, minden, ami királyi méltóságunkhoz tartozik, el nem mozdítható és senkinek sem szabad belőle elrabolni vagy elcsikasztani. Ezekben semmi kedvezésnek nincs helye.“

Szent István a régi és új császárok példájára, fölkent létére „Isten útmutatása szerint rendezi be országát“. Természetes, hogy a törvények főképp az egyházzal és a papságról gondoskodnak. Csak monogámiáról vesznek tudomást. Bizonyos tekintetben jobban kedveznek a nőknek. Olyan nőkről, akik férjüket elhagyják, nincs szó, de igenis olyan férfiakról, akik nejeik iránt való undorból kiszöknek az országból. Ilyen esetben a nő minden birtokának ura, ami férjéé volt és senkisémet kényszerítheti új frigyre. Külön nagy fejezet tárgyalja a rabszolgaságot. Az bizony hosszú-hosszú ideig dívott legrettentőbb alakjában.

Gyulát személynévnek vették és törzsét Erdélybe helyezték el a krónikások. Ennek alig van tudományos alapja. Csak az bizonyos, hogy felázadt és a szent király igen elnézően járt el iránta. Mihelyt lehetett, a király megkezdte a harcot az előbbi győztesek, a bolgárok és besenyők ellen. Nagy volt a zsákmány és a király nagy alkotásai, különösen a fehérvári templom és díszítése hozzájárult a keresztyén istentisztelet díszéhez. Állítólag Székesfehérváron udvari iskolát is tartott, mint Nagy Károly.

István királyt a kegyetlen sors megfosztotta annyi erénnyel ékeskedő Imre fiától. Vadkan ölte meg. A trónöröklés miatt ekkor nagy háború ütött ki István király és a hatalmas II. Konrád császár közt. „E harcban a király a Boldogságos Szűz oltalma alá helyezte a hazát és nagy győzelmet vívott ki. Vienni-t, Bécsset is elfoglalta. Gyulát nejével és két fiával együtt elfogatta és Magyarországra helyezte át. Ezt azért cselekedte, mert

bármennyire intette is a szent király, nem tért át Krisztus hitére és nem tartózkodott attól, hogy Magyarországot sértse. Ezért Gyulának végtele-nül gazdag és nagyterületű birodalmát Magyar-ország monarchiájához csatolta. Ezt az országot magyar nyelven Erdélynek nevezik, amelyet sok folyó öntöz, homokjában aranyat szednek és ez az arany a lehető legjobb.“ Ehhez a mondakörhöz tartozik az is, hogy az a Gyula, aki László fia, vadászatban nagy várost talált, amelyet még a ró-maiak építettek.

Szent István még életében tapasztalhatta, mennyi ármány és gonoszság vette őt körül. Jog szerint Vazult illette meg az örökség. A király már nagybeteg volt és Vazult nem tekintette utód-jául, mert ennek keresztyén hitében nem bízha-tott. Gyöngé volt, megtört már testben, annyi gond és zaklatás közepette, de fennköltnek ítélt céljáról nem mondhatott le. Amint Nagy Péter megölette fiát, amint Nagy Fridriket is majdnem feláldozta elszánt atyja az államnak, úgy vitte reá István királyt vallásos buzgósága a nagy tragé-diára. Vazult fogságba vetették és megvakították. A vallás ez esetben erősebb volt minden politikai meggondolásnál.

Nem csoda, ha aztán teljes erővel tört ki a po-gányság fanatizmusa. Halál a papokra! volt a jelszó. Szent Gellért is ennek esett áldozatul, több társával együtt. Vérrrel, erőszakkal kellett ismét helyreállítani a hitet. Ez a kor reánk nézve azért nevezetes, mert ekkor bontakozott ki a nemzeti krónika.

7. A KUNOK BETÖRÉSE

A kunok, ezek a pogány rablók, áttörvén a gyepűt és palánkot, a meszesi szoroson át Magyarországba törtek és Bihartól a Nyírségig kegyetlenül rabolva, számtalan embert és barmot víve magukkal, észrevétlenül visszafelé indultak. Salamon király Géza és László hercegekkel nagy sürgősen hadra készülve, átkeltek a Meszes-hágón, hogy gyorsan átérjenek, mielőtt a kunok a hegyeken átkerültek volna. El is jutottak Doboka városáig, hol egy héten át várták a pogányok megérkezését. Az újvári Franciska ör értesítette a királyt és a hercegeket, hogy közeleg az ellenség. A király és a hercegek sietve lovagoltak és éjjelre a kunok közelébe értek. Szombat reggelén mindannyian az oltáriszentséggel áldoztak és hadaikat rendezve indultak a pogányok ellen. Ozul, a kunok hadvezére kijelentette, hogy csak induljon az ifjúság és játsszék valami háborúféle játékot. A kunok a hegy legmagasabb ormát foglalták el és azt hitték, hogy ott biztosságban vannak; ez a Kerlés hegye. A magyarok selyemzászlókat mutogattak. Azonban a kard erősebb volt a nyílnál, mind hősiezen harcoltak, de László tűnt ki legjobban, meg is sebesült. Úgy vágta a kunok frissen borotvált fejeit kardjaikkal, mint az éretlen tököt. László herceg Zug nevű lován meglátott egy kunt, amint ez lova hátán egy szép magyar leányt vitt. De mivel lándzsájával nem érte el és vagy egy lótávnyi volt a lándzsa és a kun lova közt, ezért a szent herceg odakiáltott a leányhoz, így szólott: Szép húgom, fogd övön a kunt és ugorj

le a földre, mi meg is történt. Sokszor ismételték ezt a jelenetet, írásban és festésben. Nagy diadala volt ez Magyarországnak. Nagy volt a zsákmány és örömmel teli a rabok felszabadítása.

8. A FLANDRIAIK ÉS SZÁSZOK SZABADSÁGLEVELE.

A HÁROM TÖRVÉNYES ERDÉLYI NEMZET

Alig volt még kellően benépesítve Erdély, midőn távoli vidékekből érkeztek ide flandriai és szász telepések. A király hívta meg őket, „vendégei“, hospesei voltak. Letelepédtek és a Retyezát-alján virágzó, népes, munkás nemzet gyűlt össze, amelynek várai biztosították az egész vidék jólétét. Nagyszeben, Hermannstadt volt a főhelye. Már a XII. század végén cisztercita-klastrom (Kerc) épült az Olt partján, szomszédságban a székelyek, besenyők és oláhok telepével. Természetes, hogy az erdélyi vajda is szívesen kiterjesztette volna hatóságát ezekre a jómódú községekre. A vajda is, az egyház is igyekezett ott tért nyerni. Ha nem védi meg őket a király, martalékaul esnek éhes szomszédjaiknak, a besenyőknek, oláhoknak és székelyeknek. Ezért a király lábai elé borulva panaszkodnak, hogy Géza királytól nyert jogaiktól elestek és szegénységük miatt nem szolgálhatják a királyi felséget.

A király teljesítette kívánságukat, megerősíti jogait. Egy nép legyen az egész lakosság Szászvárostól Barótig, Sebes és Daróc földjével együtt Csupán a szebeni ispánság marad meg és csak

közülük való bírót választhatnak. Évenként 500 márkán megváltják a *lucrum cameraet*, de ezt mindnyájan kötelesek fizetni. Katonai kötelességüket is megszabják. Ha az országban van háború, ötszáz katonát állítanak, ha maga a király vezet hadat külföldre, százat, ha csak egy jobbágya (főúr), ötvenet. Kiszabják azt is, hogy a királyt bármikor kötelesek megvendégelni, a vajdát csak kétszer – jövet és menet. Az egyházi terheket régi szokás szerint viselik. Legfontosabb kiváltságuk, hogy ispánjuktól magához a királyhoz viheték perüket. Ezzel nagy rést ütöttek a régi alkotmányban, mert ezzel megcsorbították a nádornak azt a törzsökös jogát, hogy a birodalom mindenféle népe fölött ítélni. A király területükön nem adományozhat földet, de ki van kötve, hogy az erdő és víz használatában gazdag, szegény egyaránt részesüljön és a besenyők és az oláhok (ez a név itt fordul először elő) erdejét együtt használhatják a régi lakókkal. Kiegészítik területüket Fogaras vidékével.

Körülbelül olyan a kiváltságuk, mint aminővel Kálmán királyunk adományozta meg a tengermentéki dalmata városokat. Itt is megvan az a joguk, hogy kereskedők az egész országban vám nélkül kereskedhetnek. Vásárpénzt nem szednek.

Külön szervezkedett a Királyföld Beszterce és a Barcaság vidéke. Endre király a Barcaságot eredetileg a német lovagrendnek adományozta; az védte a határszélét a kunok ellen, sőt a hegyeken túl is hódított. A király lelke üdvéért adta oda ezt a véghelyet. Ha aranyat, ezüstöt találnak ezen a pusztai vidéken, csak a fiskust illető rész az adó-

juk; a többi a lovagoké. Csak a király bíraskodását ismerik el. Favarakat és városokat építhetnek. Még a Havasalföld egy részét is elfoglalták. Ezzel azonban a rend nem elégedett meg. Pénzt vert, kővárakat épített. Ezt még Endre is megsokalta. A király kénytelen volt hadsereggel szétverni őket.

Már megalakult a három nemzet: a magyar, a székely és a szász. A székely hivatásos határőr, nemcsak Erdélyben, hanem a nyugati vidékeken is. A nagy csatában 1146-ban Henrik osztrák herceg ellen a besenyőkkel együtt is említik őket, nem nagy dicsérettel. Könnyű lovasok voltak, akik a már sokkal erősebb páncélos lovassággal szemben nem tudták helyüket megállni.

Erdélyben még nagyon ősie az állapot, a földművelés még zsengejében. A dömösi prépostság erdőelvi lakosai évenként húsz nyestbőrt, száz szíjat, egy medvebőrt és egy bölényszarvat voltak kötelesek beszolgáltatni. Ez még igen kezdetleges kultúrára vall. Igen fontos foglalkozási ág a bányászat, főképp a só. De azon a helyen, amelyet magyarul Aranyosnak neveznek, folyik a nemesércek bányászata is. Az északkeleti havasok alján Rudána német telepéseknek volt kincsesbányája. Csak ez magyarázza meg, hogy III. Béla korának vége felé 15.000 márkára ment az erdélyi bányák jövedelme, míg az érsek jövedelme csak 6000 marka. A székelység mind erősebben megszállotta a Mezőséget a Hargitáig. Csak a gergyói és csíki havasok voltak még néptelenek. Az Erdőelve név már megvolt görög nyelven is Ardelian névvel a XII. század végén.

9. TATÁRJÁRÁS ERDÉLYBEN

A település békés menetét a tatárjárás szörnyű vihara szakítja meg, amelyet aztán Magyarország második megalapítója, IV. Béla irányításával olyan csodálatos gyorsasággal hevert ki. A tatárjárás leghívebb leírását Rogerius mester, váradi esperes adja. Egy olyan szakértő, mint Gibbon szerint a legjobb jellemzés, amelyet barbár betőrésről valaha kaptunk.

Rogerius Váradból folytonos halálos veszélyek közt, sok más menekülővel együtt, eljutott Erdélybe. Mindnyájan végüket várták, végső kétségbeesésben, mindig előttük volt a tatár megjelenésének átka. Gallyakkal, levelekkel fedte testét, szolgájával együtt, hogy észre ne vegyék őket. „Két napon át ott feküdtünk, mint a hullák és egyre hallottuk a rettentő hangokat; még lélekezni sem volt szabad. Éhhalálra voltunk szánva. Mégis, bízva az Úrban, tovább éldegéltünk fűből, bogyból. Felmásztunk egy nagy fára és onnét szemléljük a vidéket. Útmutatóul a rombadöntött kápolnák szolgáltak. Bármilyen fáradtak voltunk, tovább kellett haladnunk. Végre, nyolc nap múlva Gyulafehérvárba értünk, hol nem láttunk egyebet, mint a holtak koponyáit és csontjait. Innét még tíz mérföldnyire volt *Frata* falva és az erdőségben magas hegy, hová férfiak és nők nagy sokasága menekült. Ezek szívesen fogadtak és kikérdeztek a mi sanyarúságaink felől. Hoztak is nekünk fekete kenyeret a tölgy kérgéből, melyet édesség gyanánt élveztünk. Ott maradtunk egy hónapig, de kiküldtünk kémlelésre embereket, vaj-

jon a tatárok egy része nem maradt-e Magyarországon? Nem is volt biztos szállásunk, míg Béla király a rhodusi keresztésekkel és a Frangepán urakkal nem biztosítottak arról, hogy nagy sereggel jöhetünk vissza Magyarországra.“

10. VLACHOK BESZIVÁRGÁSA ERDÉLYBE A XIII. SZÁZAD VÉGÉIG

Ebbe az időbe esik a mai románok őseinek beszivárgása is. A vlachok eredetileg Pannoniából, Moesiából jöttek. A III. század nagy hadvezérei, Aurelianus, Probus, Diocletianus Dalmáciában születtek, maga Nagy Konstantin is Sirmiumból való. Jele ez annak, hogy mennyire romanizálódott a Balkán-félsziget. Mióta Aurelianus lemondott a Duna limeséről, Thrácia, Moesia lett a barbárság határa. Így románosodtak el a trákok és illírek, akik aztán, amikor ismét át lehetett kelni a Dunán, lassankint beszivárogtak a Havasalföldre, majd később a nagy hegységen át Erdélybe. Nagyobb számban először Fogarasban mutatkoznak. Valószínűleg az Olt mellékért tanyáztak és délről jöttek észak felé a Havasalföldről. A magyar okleveleken először 1206-ban szerepelnek, azután folyvást tart az átkelés. Barmaikkal nyáron mentek át a nagy hegységen, télen a havasalföldi síkon tanyáztak. (Csobánok.) A besenyők és a kunok rablóhadjáratai mind több románt hoztak a Duna északi mellékének alföldjére. 1170 idejében van először szó arról, hogy az oláh a kunnal együtt alkotott volna államot, de azt a görög igen gyorsan

kipusztította. Régi lakóhelyeiken főként pásztorok voltak, nem csoda, ha megmaradtak hegyi pásztoroknak; földművelésig ritkán emelkedtek. Midőn a fölöttük uralkodó barbár hatalom megdőlt, ők helyben maradtak, mint a szlávok az avarok után.

A székely adómentes, csak ökörsütéssel adózik, mikor a királynak fia születik. A románok barmok és sertések után adóznak. A kenéz, főember, valamely csapat vagy család vezetője: lehet éppúgy falu bírása, mint egy nagyobb vidék előljárója. Ez az állapot nem tarthatott soká: a kenéz vagy a nemesítéshez közeledett, vagy jobbágyságba süllyedt. Az elnevezés tisztán szláv, aminthogy az őslakosság is szláv volt. Még a tatár főnöknek is kenéz volt az elnevezése. Érdekes, hogy midőn III. Endre 1291-ben országgyűlést tart a Rákoson, ott vannak a székelyek, szászok, oláhok is. Egy évvel később az országgyűlésen azonban már oláhok nem szerepelnek. Igen erős volt az egyházi hatalmak küzdelme a szászok ellen is, főképp dézsmáügyekben. A szász püspökséget nem sikerült megalkotni. Ezért a szászok 1277-ben megharagták Gyulafehérvárt, sok harcost meggyilkoltak és a menekülteket elégették, a kincseket pedig elrabolták. Ez a küzdelem a szászok és a papság közt századokon át folyt.

A vitéz, jóakaró III. Endre nem volt képes a nagy rablóknak, a Henrikfiaknak és Csákoknak ellenállani; még el is fogták. Interregnum állott be, a pápa, Vencel király, majd Ottó bajor herceg éppen nem voltak képesek rendet teremteni. A szászok mellette foglaltak állást, el is vitték Szebenbe,

Besztercébe. Az igazi úr azonban László vajda volt, aki egész Erdélyen uralkodott. A bajor herceg legjobbnak látta nőül venni a vajda leányát, magával is hozta a koronát. Rövid volt az öröm, a vajda elvette a koronát és a többi kincset és Ottó tehetetlenül visszautazott hazájába. László vajda azt kívánta volna, hogy fia is az övéhez hasonló hatalomhoz jusson, de akkor már megerősödött Róbert Károly uralma, akit 1308-ban meg is koronáztak. A király Kolozsvárnak nagy szabalmakat biztosított, hűsége miatt.

11. AZ ANJOUK KORA

Havasalföldön Bazarád Mihály nyerte el a vajdaságot, aki adót fizetett a királynak, de Szörényről nem mondott le. Ezért Károly király nagy hadaludt ellene. A vajda kész volt engedni, de a király állhatatos maradt, „ki akarta húzni a vajdát barlangjából“. De a vajda visszavonult, a király pedig sziklás vidékbe jutott, ahonét a magasból nagy köveket gördítettek a királyi seregre, amely alig mozdulhatott. Igen nagy volt a veszteség és a király maga is csak úgy menekült, hogy egy vitéze fegyvert váltott vele. Ez volt az első nagy intelem. (1330.) A hazatért vitézeket a király bőven jutalmazta, a királyné pedig saját uradalmát, Besztercét, nagy kiváltságokkal tüntette ki. Sándor, a vajda fia behódolt a királynak és a szent koronának (1342). Törcsvárat azonban, a Havasalföld ellen biztosításul zsoldosokkal és angol számszeríjasokkal néhány év után nagyon meg-

erősítette. Vljak vajda is behódolt, de azóta Havasalföld hűségében hinni nem lehetett.

Szemmel kell tartani a kulturális helyzetet abból a nézőpontból, midőn az egyes rétegeket nyelv, szokás és vallás is úgy elválasztotta, hogy keveset érintkeztek egymással. Az Erdély szorosain át folyó bevándorlás a Havasalföldből, nagyon hozzájárult a mérleg leszállításához. A román még pásztor, nomád. Egyre találkozunk a (hivatalos nyelven) „tolvaj vlach“-hal. A rablótól nem nehéz az út a katonasághoz, akárcsak a hellén őskorban. Az erdélyi hét szász szék 1383-ban Keresztyénszigeten megegyezik a vidék vlachjaival, hogy kölcsönösen lemondanak az eddig elkövetett emberölések megtorlásáról. Ezentúl csak a szászok engedelmével legeltethetik nyájaikat. Elvállalják a határőrzést Talmácstól Szelistyéig. Rablónak. gyujtogatónak, gyilkosnak nem adnak szállást. Ha ez mégis megesnék, a szállásadót a zsvánnyal együtt elégetik. Csak akkor járhatnak nyillal, íjjal, ha erre szükség van, különben büntetés vár rájuk.

A nemesség kötelességgel jár; a nemesnek a maga költségén kellene hadakozni, de ezt mári kijátsszák. Zsigmond király 1395-ben hadsereget küld a Havasalföldre és megbízza udvari lovagját Bethlen János mestert, menjen személyesen vitézeihez és számoljon be minden hónapban a lándzsásokkal, akiknek pénzt adtak: tartanak-e minden lándzsához két-két jó íjászt, akiknek íjászok számára adtunk pénzt és csakugyan alkalmas emberek-e? A régi megszokott lovagi becsület erősen szűnőben. Huszonnégy év mulva kimondják, hogy már nem általános a hadi kötelesség (Tordán

1419). Ősi székely szokássá lett, hogy a lakosság-
nak csak kétharmada menjen táborba.

Nagy Lajos uralma alatt a nemesség megfelelt feladatának, de az egymásután következő nagy zavarok közt már nem. Annál erősebben fejlődött a városi elem, különösen a szász városokban. Teljes önkormányzattal bírtak, egyedül a király a bírójuk. Az egyenlő kiváltságok és terhek mellett a városi lakosok testvériségben egyesülnek. Ilyenek jöttek létre mindenfelé Nyugaton is, többnyire német mintára. A céhszabályok cikkelyeit Nagy Lajos rendeletére maga a király és az erdélyi vajda alkották meg. Ilyen testvériségbe léptek Szében, Segesvár, Szászsebes és Szászváros iparosai (mechanici). A céh zárt szövetkezet, de mikor a beszercei mészárosok panaszkodtak a király előtt a posztósok ellen, hogy ők is vágnak húst, a király meghagyja, hogy viszont a mészárosok is gyártsanak posztót.

Mint a nemességnél a lovag, a fegyveres szolga és az apród, úgy kerül céhbe rendes sorban a mester, a legény és az inas. A vándorlegény, aki világot lát, sokat tapasztal és tanul, aztán hazatér, megházasodik és biztos keresetre számíthat, ha jól végezte dolgát, állandó alakja a céhéletnek. A mester is szigorú bírálatnak van alávetve. Ha hamis posztót készít, elveszti egész vagyonát, ha vég posztója nem a megállapított hosszúságú és szélességű, egyszerűen elveszik tőle. A céhrendnek megfelelő, hogy senki ne szidja és ne is bírálja szigorúan társát. Megalakul az ötvös-céh is, mely az akkori bankárüzletnek felel meg. Ez a városi fejlődés legmagasabb foka Erdélyben.

Nagy Lajos bölcs és erélyes uralma alatt Erdély teljes virágzásnak indult. Ipara és kereskedelme nagyon emelkedett. Brassó azt a nagy kiváltságot nyeri, hogy Jadráig (Zára), Szebenig, Bécsig és Dalmáciáig vám nélkül kereskedhet. Nagyjában, ha nem is volt kimondva, megvolt a vámunió és ennek hasznát Lengyelország és Galícia is érezte. Nagyszeben is megnyeri azt a kiváltságot, hogy a viaszt saját bélyegével hozhassa forgalomba és nemsokára Brassó is élvezti ezt a jogot. Zsigmond király autarchiát akar, megtiltja, hogy hazaiak külföldiekkel lépjenek egy társaságba. A vámvonalak igen pontosan voltak kiszabva és árut vivő szekérrel nem volt szabad kikerülni egy állomást sem. A harmincad jelentékeny országos jövedelem. Lehetőleg szabályozták a Duna folyását is. A magyarok és székelyek befogadást nyernek a városokba, de azokat viszont védeni is tartoznak. Aki a törvényt megszegi, arra halálos ítélet és jószágainak elkobzása vár. A király neve alig szerepel, a három nemzet önkormányzata biztosítja a védelmet.

12. ZSIGMOND KIRÁLY KORA. A VÁROSOK AZ ORSZÁGGYŰLÉSBEN FOGLALNAK HELYET

Zsigmond császár nagy lajstromát állította össze a hadinépnek, amelybe a melléktartományok, Havasalföld, Moldva, Szerbia is be volt foglalva. Különösen a husziták fellépése volt nagyon veszélyes az országra nézve. Már 1420-ban benn

járt a török Erdélyben. A husziták voltaképp nagy egyházi és katonai egységet képeztek minden más vallás elnyomására. De nem hiányzott a szociális ok sem. Erdélyben későbbi a kultúra, mint Magyarországon és a románság nagy része még nomád. A földesuraknak sokkal nehezebb volt jobbágyaikat a telkekhez fűzni, mint az anyaországban. Nagy Lajos bölcs törvénye a jobbágyokról nem volt kivihető. Az úr kijelentette, hogy nem engedi jobbágyai költözését. Sokan mégis elköltöztek, mire az uraság felszólítja, jöjjenek vissza, megad mindent, amit becsületesen megadhat. De ezek kivételek. Az igazi visszaélés a jobbágyok erőszakos visszatartása. Állandó sérelem a dézsmának pénzben való követelése. Így indult meg a magyar és román jobbágyok felkelése. Még rosszabbá tette a helyzetet Csáky vajda véres erőszakoskodása, ők pedig ragaszkodnak a szent királyok adta szabadságukhoz. Cselekedni kellett: itt a török. Alig is van szó másról, mint hadikészültségről (1437).

A három nemzet egyesül: első a magyar, második a székely, harmadik a szász. Mindegyik nemzet köteles hadi segítséget nyújtani egymásnak. Katonai garázdálkodás ellen halálos büntetéshez fordulnak, de halálfia az is, aki katonának a rendes árnál drágábban szállítja az élelmet. Mindegyik nemzet két megbízottat küld és ezek megállapodnak a határozatban. Az első végzés a törhetetlen hűség Magyarország, a király és a szent korona iránt. A második, hogy fenntartják egymás kiváltságait és az ősoktól súlyos szolgálatok árán szerzett szabadságaikat. Harmadszor, ha akár

belföldi, akár külföldi sértené az uniót, valamenynyien egyértelemmel kötelesek azt megvédeni. Negyedszer, ha bármely nemzet ellen támadás vagy sérelem történék, az erről értesített két nemzet nyolc nap alatt köteles annak segedelmére menni. Ötödször, ha a király követe jó az országba, senkise merje rábeszélni, hogy szokatlan terhet vagy adót rójjon ki. Hatodszor, mivel nemcsak a török gyakori támadásainak vannak kitéve, hanem belső háború is lehet, a nemesek és székelek mindig családostul, szabadon menekülhessenek a városokba.

A forgalom növekedésével nőtt a jólét is, a házak és telkek ára egyre emelkedett. Besztercében, amely Kolozsvár anyavárosa, 1400 felé 1000 aranyat fizettek egy házért. Az élelmicikkek igen olcsók, de a jó paripa megért 40–50 aranyat. A jóléttel emelkedett az ízlés is. A nagybányai városi pecsét tanúsítja, minő finom az akkori kisplasztika és Kolozsvári Márton és György híres szobrai bizonyítják, mennyire haladt már e távoli vidéken is a szépnék megértése. Ezzel együtt erősödött a kereskedés is, és pedig nem rovással, hanem számolással és írással. A szász és szepesi városokban, aztán Kassán is, évi 25 arannyal fizették a tanítót. Külön ajándék járt újévre a királynak és királynénak, többnyire löweni posztó, amely a legfinomabb.

A városok közt észlelhető az érdekösszeütkezésből származó verseny. Nagyszében nem szívesen látta vetélytársának, Brassónak fellendülését. Viszont Buda meg szeretné akadályozni a közvetlen összeköttetést Béccsel, közvetítés nélkül. 1405-

ben alkotta meg Zsigmond király a városi törvényt, mintegy ellentétül az örökké dulakodó nemesekkel szemben. Eredetileg harcolnia kell a polgárnak is, de a város pénzen megváltja katonai kötelességét. Kolozsvár évi 52 aranymárkával adózik, de ha hadjárat van, 200 márkát fizet váltságul. A harcosokat többnyire a székelyek szolgáltatják. A béke abban is érvényesül, hogy a párbaj, mint istenítélet megszűnik.

A politika akkor sem volt elválasztható a gazdaságtól. A vajdák aránylag csekély vámmal engedték meg a dunai kereskedést egész a tengerig. De ott, Dobrudzsában, már a génuaiak szabnak határt. A brassói kereskedők folytonos kereskedést űztek Moldvával is. Az ipar és kereskedés a török idejében is meg tudta tartani piacait. Igazi pénzgazdaság uralkodik. A szebeni szászok új-évre 1468-ban 5000 aranyat küldtek Medgyesre; így akarták lefegyverezni a lázadás miatt haragvó Mátyás királyt. Cesinge János püspök, a híres latin költő 500 aranyat kapott „a rendelkezési alapból“, hogy a szászok érdekében eljárjon. E számokra nézve jellemző, hogy ugyanakkor Budának és Pestnek 4000 arany volt az adója, melynek Pest egyharmadát fizette. Kassa volt, úgy látszik, leggazdagabb, az 5000 aranyat adott a szent korona visszavásárlásához.

Mint a husziták a Tábor hegyén, harcrakészen, úgy foglaltak állást Erdély nemzeti Bábolna hegyén Alparét község határában. Ott intézik el évenként a fontos, mindhárom nemzetet érdeklő ügyeket. Így teljes alkotmány jő létre, amelyből a paraszt sincs kizárva. Az egységet 1459-ben meg-

újítták és annak rendelkezéseit, bővítve, elfogadták. Már is említik a „paraszt királyokat“, akik nemcsak Erdélyben, hanem a Nyírségben és Szamosközben is fellázadtak és raboltak. Ezeket azonban a nemesek kegyetlenül leverték.

Állandó a török veszély és a három nemzet aszerint szervezkedik. Ha hadat viselnek, a harcosok télen a városokban, nyáron a mezőn tanyáznak és a vezetők megállapítják a bírókkal az élelmiszerek árát. Az országnagyok, akik dandárt vezetnek, kémeket küldjenek a határra, ezek pontos értesítést nyújtsanak az ellenség közeledése felől; de hiába ne zavarják a lakosokat. Ha nemes erőszakoskodik, megveri jobbágját vagy vért ont hitszegő, a többi nemes ne védje. Viszont a jobbágy is életét és birtokát veszti, ha fellázad. A vajda és az ispánok ne vétsenek semmit a parasztkapitányok ellen, különben minden segítségtől elesnek. Így vetette meg Erdély alapját a testvérnemzetek önkormányzatának. A fejlődés más irányt vett: a népet a régi iga alá vetették. Nem volt többé Bábolnán „Szenthegy“.

13. A HUNYADIAK

Eredetük homályos, történetük nemzetünk legfényesebb lapja. Az ősz szerb, a hunyadmegyei románok kenéze, de már 1400 körül adományul nyerte Hunyad várát. Neje román, Mursina Erzsébet. Csupa román név, de nemesek és harcosok kezdettől fogva. Hunyadi János Zsigmond császárt szolgálta, Olaszországban is járt vele.

Olasz útja katonai szempontból nagyon értékes lehetett jövő pályájára nézve, hisz ez az ország a condottiereknek volt hazája. A huszitáknál is tanulhatott. Fényes katonai tehetsége csakhamar reárvonta az uralkodó figyelmét. De géniusza és vallásos érzülete a török elleni háborúban jutott teljesen érvényre. Szinte folytonosan harcol, méltó ellenséggel, a törökkel. Ott nyerte legszebb babérait. Nagy csatákat vesztett, de mindig új erővel szállott síkra. Nándorfej érvári diadala az egész keresztényiséget hódolójává avatta. Az ő emlékének tiszteletére rendelte el a pápa a déli harangszót (1456). Különb volt, szerintem, nagy fiánál, Mátyásnál is. Az egész magyarság lelkesedett érte és így emelték fel kormányzóvá, majdnem királyi teljhatalommal.

Francia lovag, Commines, a nagy mémoires-író, teljes hódolattal és bámulattal üdvözli a két nagy egyéniséget, atyát és fiút, akik vlach kenézekről származtak. Így szól:

„Mátyás atyja, akit fehér vajdának neveztek és akit nagy elme, hősiesség és minden úgy díszített, sokáig kormányozta Magyarországot és sok szép diadalt vívott ki a török ellen, aki határos Magyarországgal. Nem sokkal halála után nagykorú lett László király (V. László), Magyarországot és Csehországot uralkodója. Néhány tanácsosa, mint mondják, azon volt, hogy a fehér vajda fiait fogassa el, mivel atyjuk kormányzása alatt túlságos hatalomra jutott és emiatt fiait is el akarja tenni láb alól. Ezt meg is cselekedték, a király mindkettőt elfogatta és az idősebbiket meg is

ölette, a kisebbiket pedig Budán elzáratta. Így a fiatalabb, Mátyás, élve maradt, bizonyára atyjának nagy érdemei miatt, Isten kegyelme által. Rövid idő múlva László királyt Prágában, hol megakart esküdni a francia király leányával, megmérgezte egy előkelő nő a fürdőben, magam láttam ennek a nőnek a testvérét“. Mihelyt László király meghalt, a főurak Budán összegyűltek királyválasztásra, de ott nagy pártoskodás állott be. „Megjelent Hunyadi János neje is nagy kísérettel, pénze volt bőven, hiszen férje hagyott reá eleget és nagy párt ragaszkodott hozzá, férjének nagy tettei miatt, fiát pedig kiszabadították. A főpapok és főurak nagy része féltében elmenekült, a többi Mátyást királynak avatta és ő Magyarországon olyan bölcsen és dicsően uralkodott, hogy rég volt király, aki olyan fényesen és mindenben oly sikeresen uralkodott“.

Mátyás megválasztásakor alig volt 15 éves, 1443-ban született, Mátyás napján, február 23-án, korán fejlődött. Vitéz János püspök, a jeles humanista, volt nevelője. Atyja halála, testvérbátyjának megöletése a főurak ligája által mutatja, hogy minő kínos és válságos, sőt veszedelmes utakon kellett átlábolnia. De az az óriási mozgalom, amely őt paizsra emelte, nem volt családi vagy pártforradalom. A Hunyadi-ház tragédiája, az atya halála, a testvér megöletése minden magyarnak megrázta lelkét. Az a nép, amely Hunyadi János alatt állott szemben a törökkel, fenn akarta tartani a magyarságot, tisztán, teljes erőfeszítésével. Annyi időn át, tán a pogányság óta, nem volt hatalma az uralomban résztvehetni. De

ki lehet itt biztonságban, ahol Hunyadi János fiait sem kímélik? Egyszerre elemi erővel kitör az indulat, küzdeni akar az egész nemzet a nagy mult alapján egy szebb jövőért.

Ez az indulat emelte, a főurak ellenére, Mátyást a királyi székbe. Még foglya Podiebrádnak, de az, tekintettel a jövőre, jól bánik vele és eljegyezte leányával, Szilágyi Erzsébetnek pedig köteleznie kellett magát, hogy 40.000 arany váltságot fizet és külön 100.000 aranyat, ha Mátyás Katalint nem venné el nőül, mihelyt az érett korra jut. A Garayak ármánya, hogy az ő családjukból legyen királyné, nem vitt célhoz. Igaz, hogy bitófákat állítottak fel a főúri ellenzék részére, de azok üresen maradtak. Az egész hazában örömmel fogadták a hírt. A királyságot pedig Szilágyi katonái teremtették meg felkiáltásukkal, a Duna jegén, hadd lássák a főurak, hogy könnyen eljuthat a nép Buda várába.

Egyelőre még Szilágyi Mihály a kormányzó; öt évre, de Mátyás nevében. A vlach Hunyadi János lett a magyar gondolatnak megtestesítője. De maga a törvény is kifejezi, hogy a nagy győzelemben része van a parasztnak is. A szabad költözködés jogát fenntartják. Az a földesúr, aki jogtalanul visszatartja jobbágját, 24 aranyat fizet. Ha az ispánnak sem engedelmeskedik, a király lefoglalja jószágát és csak akkor nyeri vissza, ha mindén jobbágért 12 márkát – 48 aranyat fizet. Így jut a szegény ember újra közvetlen érintkezésbe a királlyal.

Még sok nehézséggel kell megküzdenie, hogy igazán király lehessen. Giskra és népe tovább

rabol. Szilágyi le volt kötve Garaynak, aki már Fridrik császárhoz szított. A kormányzó nem bírt egyetérteni a királlyal. Szilágyi megjuhászodott és lemondott.

De hogy megmutassa Mátyás király, hogy méltó fia nagy atyjának, hadat kellett viselnie, győzedelmeset, a török ellen. Még teljesen él a népben a Hunyadi-névhez való ragaszkodás és az 1458-i szegedi országgyűlésen, akarva, nem akarva mindenkinek áldozatot is kell hoznia. Amire eddig nem voltak rábírhatók, most felállították a telekkatonaságot, minden húsz telek után egy lovas – állítólag, de tévesen – ezt a lovasnépet ezért nevezték el huszárnak. A kapitányt a király rendeli, a hanyagokra és ellenkezőkre halál vár. Huszonöt nap van kitűzve teljes készültségig, míg szükség van rájuk, fegyverben állnak. Jellemző, hogy csak akkor szűnik meg kötelezettségük, ha a király, a főurak és főpapok nem teljesítenék feladatukat. Így katonailag egyesül a király a bárókkal, főpapokkal és a többi dandár vezetőjével, de a telekkatonasággal, vagyis a néppel is. Egyszóval: itt már állandó katonaság felállítása a cél. Jó jel, hogy első hadjárata diadalmas.

Csakhamar kénytelen Szilágyit a kormányzóságtól megfosztani, de nagy birtokokat ruház reá és hogy nekivaló munkát művelhessen, Nándorfejérvárát bízta reá. Ott kedve szerint harcolhat, míg el nem fogták és fejét diadalmi jelnek elküldték Konstantinápolyba. Kemény ember volt, ha szüksége volt pénzre, Szilágyi Erzsébetet, Mátyás anyját, bottal verte meg.

Fridrik császár felvette a magyar királyi címet, nála volt a lopott korona, de Mátyás Őt mindjárt bitorlónak, a magyar faj és nyelv ellenségének nyilvánította. A császár nem volt képes ellenállásra. Mátyásnak Bécsben is volt pártja. Az egész birodalom, a melléktartományokkal együtt, behódolt az alig 17 éves királynak. A nemzeti akarat teljes érvényre jutott.

Legkülönösebb és legbonyodalmasabb volt a viszony Podiebrádhhoz, aki maga is számított a koronára, sőt a császárra is. Ezért Mátyással jól bánt, a rabló cseheket le is veri. Fridrik császárral is megbékül Mátyás a soproni békében, megállapodnak, hogy a magyar királyi címet Fridrik is viseli és hogy egymás halála után a királyság az életbenmaradóra száll, ha pedig Mátyás utód nélkül hal el, Fridrik utódaira. Fridrik kezén marad a mostani Burgenland is, Sopron kivételével, amely mint mindig, ekkor is hű maradt. A koronáért 80.000 aranyban alkuszik meg. Itt ő is a címet, a Habsburg-házba való befogadást tekinti – akár Napoleon –, mert így jut teljes legitimitáshoz és ha elnyerheti a császár leányának kezét, szembeszállhatott Podiebráddal is. Az, hogy Mátyás előbb haljon meg a császárnál, teljesen kizártnak látszott a király ifjúsága miatt. A legnagyobb díj, amelyet nyert, a szent korona. Az öröklési szerződésről eredetileg csak röviden volt szó és csak a végén volt odabiggyesztve a „torvényes utód” szó. Tudjuk, minő súlyos következtéseket vont ez maga után.

Még igen zűrzavaros az állapot a korona megszerzése óta is. Az országban nem egynyelvű a

lakosság. Vannak magyarok, németek, szlovákok és szerbek. A tiszta magyarok városokban laknak és földművelők. A nemesek hadakozók és ha nincs ellenség: egymást pusztítják. Ezért tartanak nagyszámú fegyveres cselédséget, ez pedig nagyon költséges, amint hogy különben is igen tékozlók. De a király parancsára kötelesek az országon belül saját pénzükön hadakozni; aki nem felel meg, hűtlenségbe esik és jószágát veszti.

Egészen mások a németek. Ezek kitűnő, szorgalmas iparosok. Ebben a magyarok éppen nem követik őket. A németek annyira kiválók iparban, kereskedésben, bányászatban, hogy valójában az övék az ország nagyobb része. A szerbek külön területen laknak, a török határon. Vannak cigányok is, akik bevándorolják a világot, üzérkednek, nejeik varázslással foglalkoznak, ők maguk pedig nem nagyon tisztelik a tulajdont. A birodalom tekintélyes része Erdély, ahonnan csak a sóból 100.000 aranya van a királynak. Ott minden fajta érc található: arany, ezüst, réz, de igen nagy a baromtenyésztés is. Szinte folytonosan harcolnak a török ellen, úgy számítják, hogy 40.000-nyi a seregek. A háborúban igen jelentékeny szerep jut a székelységnek, annak nincs szüksége várra, elég a hazafias lelkesedés. A sok vár egy évre is el van látva élelemmel. A Dunánál minden török várral szemben áll a magyar erőd. Viszont Budavára alig tarthatná már magát három napig. De a nemzet még mindig lelkesedik Mátyásért, népszerűsége inkább emelkedőben. Az országgyűlésen maga a különben oly fukar köznemesség ajánl fel az eddiginél sokkal nagyobb hadat: minden tíz

jobbágy után egy lovast, de annak a feltételnek ismétlésével, hogy a főurak és főpapok, akiknek dandárjuk van, is megfeleljenek kötelességüknek. Az ellenzékkel és mulasztókkal szemben erős fegyver, hogy a király 7000 főt állít ki. Megnyerte maga részére Giskra csehjeit, elköltöztette ezt a vitéz rablóbandát Lippára, közel a törökhöz; ez egyik legeszesebb tette. A hadjárat nagy győzelemmel végződött. Különösen fontos volt Jajca várának elfoglalása. Vers is volt arról, hogy amint Mátyás fegyvert öltött, mindenestől elszaladt a szultán. Így egyre emelkedett a király tekintélye és hatalma; igaz, hogy ellenségben sem volt hiány. Gazdasági téren folyt le a nagy összeütközés. A király eltörölte az ősi harmincadot és a kamara hasznát és ahelyett kincstári adót állapított meg. Ezzel a kiváltságok, ahányféle csak volt, főképp Erdélyben, megszűnnek. Ez a jobbágyokra nézve kedvező, mert legföljebb 40 dénárt fizetnek. Ezt az adót a nemes is köteles fizetni és királyi tisztviselők által szedhető csak be. Így az uraknak adóterhe emelkedett, a jobbágyoké pedig csökkent. A jobbágy helyzete pedig azáltal javult, hogy a szabad költözködési jogot komolyan vették, úgy mint 1458-ban. Mégis oly nagy volt Mátyás tekintélye, hogy ezeket a törvényeket elfogadtatta, de a kiváltságosoknak volt okuk az elégedetlenségre. Ennek ellensúlyozására kijelentette, hogy a törvények a közszabadság védelmét, nem csorbítását célozzák és azokat az ország oltalmára és jólétére hozatta, amire Erdélynek még nagyobb szüksége volt, mint a birodalom többi részeinek. Hiába, a kiváltságosok ellenállása nagy-

hatásúnak bizonyult. Azok, akik iránt legnagyobb kedvezéseket tanusított, elfordultak tőle és még a külföldiekhez, csehekhez is fordultak. Szentgyörgyi János grófot kívánták Erdély királyának.

Gyorsan kellett eljárni. Mátyás legyőzi a lázadókat, Szentgyörgyi bocsánatot kért és nyert. De az amnesztia nem volt általános, sokat kivégeztek, másoknak jószágát kobozták el. Hogy példát adjon, a nemesség vérdíját, 100 aranyat, amennyire taksálták a vétkest, leszállította, vagyis az erdélyi nemes kevesebbet ért a magyarnál. A király nem nyugodott babérjain. Seregét Moldvába vezette, ahol Bogdanovics vajda már a lengyelekkel, sőt a törökkel is összeköttetésbe lépett. Ezért áthaladva a nagy hegységen, Moldvában is felkereste a vajdát. Ez békét ajánlott, de ezt a király nem fogadta el. Ezalatt nagy ellenséges sereg gyűlt össze Moldvabányán, ahol a magyaroknak nem volt kémje, tudósítója. A magyarság gyorsan készen állott, Mátyás is résztvett a csatában, lándzsától, nyíltól megsebesült, Bánfi Miklós hűsége mentette meg a királyt, akinek sebe holtáig sem gyógyult be teljesen. (1467.)

Ekkor áll be a nagy változás egész politikájában. Addig mindig a török kiűzése, leverése volt a cél, most nyugatnak fordult. Fridrik császár gyöngé volt, Podiebrád sokkal hatalmasabb. Csak-hogy a cseh huszita volt, eretnek, akit a pápa ki-közösített. Csehország nagyjában huszita, de a melléktartományok. Morva, Szilézia, Luzácia jó katolikusok. A törökkel szemben megmutatta a kard életét; attól egyelőre nem volt mit tartania. Ott csak szegény, elpusztult tartományokat fog-

lalhatott volna el haszon nélkül, nyugatra ellenben nagy kultúrát, városi gazdagságot, műveltséget. A vallási kérdés volt a döntő. Mátyás hadba indult apósa ellen. Ezzel megnyerte a maga részére a melléktartományokat, de a cseheket teljesen elidegenítette: aránylag kevés volt köztük a katolikus. Fridrik császárral is igyekszik jó viszonyba jutni, hisz még császár is lehet e révén, ha császárléányt kap nőül. Elmegy Bécsbe, hogy házassággal szentesítse a szerződést, mindenben kedvezett a császárnak, farsangol, táncol, haditornában is résztvesz – mintha kedvese volna –, aztán észreveszi, hogy nincs biztonságban. A császár a cseh párthoz szegődött, de csak címe volt, hatalom nélkül. Inkább a gyöngye lengyel királyhoz szegődik, mint a hatalmas magyar királyhoz.

A király cseh háborúival a magyarság nem értett egyet; az csak a törökben látott igaz ellenséget. Pedig már veszélyes délen is a helyzet. Egy török basa hadával átkel a Dunán, eljut Váradig és ezt a várost rommá égeti. Ebben pedig a magyar nem érthetett tréfát.

Egyszerű a megoldás: kell egy állandó, megbízható sereg az ő vezérlete alatt, amely a török ellen is megállja a sarat. A melléktartományokat is szorosán magához fűzi. Már is egy arany az adó; ezt Magyarország egyedül nem teremtheti elő: ehhez a cseh melléktartományok pénze és vére is szükséges. De a saját birodalmában sem rendelkezik már korlátlanul, népszerűsége tűnőben. Viszont nagy segítséget talál Boroszló népes és kincses városában és a cseh melléktartományokban; az lett

főhadiszállása, onnét nyugton észlelhette, mi megy végbe otthon.

Nyarára hazatér, bizalmas tanácsosaival érintkezik. Bosnyák királyi koronát ad Ujlaky Miklósnak. De midőn a primás az ország tanácsában azt merte szemébe mondani, hogy a lengyel ellen nem segítik, méltó haragjában szájára csap a főpapnak. Ennek hálátlansága sujtotta őt legjobban. Csalódását az okozta, hogy jellemet tételezett fel a humanistában. Esztergom várát elfoglalta és Vitéz Jánost elfogatta, de nem fosztotta meg sem állásától, sem vagyonától.

Azt a hírt terjesztették, hogy csak kilenc megye maradt meg Mátyás hűségében. De a magyar köznemes másként gondolkodott, elment volna a világ végéig is urával. Az ország gyűlésén egyhangúlag kijelentették, hogy Mátyás törvényes uruk és ezt tudtára adták Kázmérnak, a lengyel királynak is, aki mint trónkövetelő lépett fel. Mátyás könnyűszerrel üldözte ki a bitorlót. Vitéz János újra árulást szőtt, de nemsokára meghalt. Cesinge János pedig, a pécsi püspök, teljes elhagyatottságban pusztult el.

Akkor már Ulászló volt Lengyelország királya, Kázmér 60.000 harcost állított ki. Ulászló 20.000-et. Ily nagy erőfeszítéssel szemben lehetetlennek látszott Mátyás gvőzelme. Vigan élt Poroszlóban, mulatott, szeretőt is tartott – kitől János fia született –, mintha nem is volna háború. Közben a városokat és várakat hadilábra állította, semmi nyugtot nem engedett az ellenségnek, ébren tartotta a városiak jókedvét. Ezalatt kisebb csetepaték folytak, Zápolya egy lovasdandárt küldött a

lengyelek mögé, hogy minden takarmánytól és eleségtől megfosszák az ellenséget. Az óriás hadseregnek nemsokára elfogyott az élelme, a lengyeleket, cseheket éhhalál fenyegette. A két király békét kér és meg is kapta elég kedvező feltételek alatt, de első kérésük az volt, hogy három napon át szabad vásárt élvezhessenek. Mátyás sátrában fogadta és még cukorral is jóltartotta őket. Neki most az volt a főcélja, hogy a török ellen meheszen; mint ahogy minden jó magyar kívánta.

Erre a hadjáratra nagy készüléttel indult a király. Szállításra, élelemre is volt gondja, a Dunán sok naszád állott rendelkezésére, Szabács várát ostromolja és több roham után be is veszi, bár a török is fényesen harcolt. Általános volt az öröm, hogy az ősi ellenséggel szállhatnak ismét szembe. A király csónakon kikémlelte a várat, pontosan megállapította, hol kell támadnia és az ellenséges tűz alatt is szemre vett mindent, ami tervét szolgálhatta, míg célhoz nem ért. Erről szól az első ismert hőskölteményünk. De csakhamar más irányba kellett indulnia, el is foglalta Moldvát és Havasalföldet, megbízhatóbb vajdát állított oda, úgyszólván teljes volt a védővonalak láncja egész a tengerig.

Híre, neve már mindenüvé elhatott. A távoli Spanyolországban írták Mátyásról, hogy nemcsak nagy dolgokat művel, hanem arra is méltó, hogy tetteit megörökítsék. Ő Magyarország főnixje. Flórenc városa két oroszlánnal tisztelte meg. Uzun Haszán bég Perzsia felől küldött követséget Budára, hogy együtt támadják meg Mohamedet. Talán fontosabb kulturális szempontból, hogy a

muszka nagyfejedelem alkalmas mesterembereket kért és a pénzeit magyar mintára verette. Ezidőbe esik Mátyás házassága Beatrix-szal, Ferdinánd nápolyi király leányával. Külön követséget küldött Flórencbe, minden lehető szép és értékes holminak bevásárlására. Annyi kincset még sohasem láttak egy rakásban. De azért a legtöbb legitim fejedelem többé-kevésbé udvarias módon távol maradt. (1476.)

Fridrik nem nyugodott. Nemcsak hogy nem segítette a török ellen, hanem a birodalom fejedelmeit is visszatartja és nem Mátyást, hanem a cseh királyt iktatja be. Csupa ármánnyal azonban mégsem győzhetett és a magyar seregek hetven várat foglaltak el, sőt Bécs is ostrom előtt állott. A császár ellenállás nélkül engedte elpusztulni országait és köteles volt kijelenteni, hogy Magyarország teljesen független és nem része a római szent birodalomnak. Hadiköltség megtérítéseül 100.000 aranyat kellett fizetnie, amiért az osztrák rendek kezességet vállaltak. A magyarok azonban nem voltak most sem hajlandók más hadjáratra, mint a török ellen. Ez bírta Mátyást arra, hogy békét kössön a csehekkel is, de talán az is, hogy Magyarországon a király sokféle hadakozása miatt megszűnt a belső biztonság és különösen a déli megyékben általánossá vált a rombolás és pusztítás. Végre megegyeztek abban, hogy a cseh mellékterületek Mátyás uralma alá kerülnek, de ő is viseli a cseh királyi címet. Olmützben fényes lakomákat tartottak, soha nem látott pompával. Beatrix is jelen volt és máris az ifjú Ulászlót sze-

melték ki jövőbelijének. Mátyásnak is az a sors jutott, mint Napoleonnak.

Addig a pápák segíteni szokták Magyarországot legalább pénzzel, de az megszűnt. Ezért írta Mátyás Sixtus pápának, „hogy keresztyén fejedelmek módjára kívánatosnak tartja ugyan a pápa jóakarátát, de nem fél rosszakarátától, haragjától sem“.

A sok üres alkudozás után komoly tettek kerültek sorra. A török pusztításnak se hossza, se vége. Nagy sereggel jöttek, sokat prédáltak és sok magyart fűztek rabkötélre.

Erdély nagy gazdagsággal rendelkezett arany-, ezüst- és sóbányáiból, amikből legtöbb jövedelme van a királynak. Ezért a törököknek visszatértökben útját állta Báthory István erdélyi hadakkal, nemesekkel, székelyekkel, szászokkal, románokkal. Véres, hosszú küzdelem után már majdnem elbukott a megsebesült vajda, midőn a molnárlegényből temesi ispánságig emelkedett Kinizsi Pál a csatasorba állott. Ennek a Herkulesnek, aki két kézzel ölte a törököt, mi sem bírt ellenállani. A foglyokat kimentették és nagy zsákmányt szereztek, Hunyadi János ideje óta nem volt a töröknek ily nagy vesztesége (1479). Mátyás sem maradhatott hátra; átkel a Száván és Hercegovináig hatol, nagy zsákmányt ejt és hűbéresének trónját megerősíti. Most már sem Keleten, sem Nyugaton nem kell komoly ellenségtől tartania.

Fridrik császár nem felelhetett meg semminő kötelezettségének. Van ugyan szó arról, hogy Mátyást császárrá avatják, de a birodalmi rendeknek ez nem volt ínyére, mert ha a mostani nagyon is

lány, „ő meg túlkemény lenne“. Mind közelebb látják Bécs veszedelmét, a melléktartományok elfoglalását, de segíteni sem nem akarnak, sem nem bírnak. A birodalom azért nem volt hajlandó segíteni, mert Mátyásnak is volt ott nagy pártja. Hamburg erős vára, amelyet oly régen elszakítottak a Szent koronától, most visszakerült. Fridrik nem fizette cseh zsoldosait. Végre 1485 júniusában hosszú ostrom után Bécs megadja magát. Nemsokára Mátyásé egész Ausztria, felveheti az osztrák hercegi címet és él az uralkodó minden jogával. Magyarot nevez ki bécsi püspöknek. Fridrik mégis keresztülviszi, hogy fia, Miksa, legyen király. Mátyás beteges, örvendő örököse a Habsburg-dinasztia, élén az ifjú, lelkes, bátor Miksával.

14. MÁTYÁS ÉS A KÖZÁLLAPOTOK

Mátyás uralma kétségtelenül nagy haladást jelezett. Nagyjában sokkal biztosabb volt az élet és vagyon, mint előbb. A jogi formák megmaradnak, de a lényeg, az igazság, csak most kezd valóvá válni. A jogtalanul elfoglalt birtokokat a bitorlók kötelesek az előbbi birtokosoknak visszaadni, különben meg van állapítva a büntetés. Ha nem engedelmessé válnak, mint az igazság sértőit büntették őket: ez a tisztviselőknek szól. De a megrögzött erőszakosságtól és rablástól nehéz volt elszokni. Heves megyében a Magyarósiak, kisbirtokosok, szétvernek egy ellenük küldött bírói küldöttséget és mikor perüket elvesztik, orozva megölik a nyertes Bekényi Tamást. A Perényiek éveken át

dacolnak a királyi parancsal és hadaival és nyugodtan bevárhatják a király halálát.

Igen komolyan veszi feladatát, de munkáját különösen Fridrik császár folytonos ármánykodása nehezítette. „Mialatt szerencsénk és győzelmeink után jártunk, hosszú távollétünk és elfoglaltságunk miatt nagy sokasága támadt az országban gyilkosoknak, rablóknak, gyujtogatóknak, hamisítóknak és egyéb gonosztevőknek, úgyhogy nem volt biztonságban az utas, nem a testvér testvérétől, nem a vendég gazdájától.“ Így Bécs elfoglalása után fog neki a nemzet szellemi életének, erkölcsének felemeléséhez. Ettől függ a haza sorsa. Ezen a törvényen nem szabad változtatni, „mert mindnyájunknak és egész birodalmunknak üdvére, hasznára, jólétére és nyugalma szolgálatára“. A gyilkost, bárminő rendű, halálra kell ítélni.

Megfordul elméjében az önkényuralom lehetősége is, de ezt eltávolítja magától. Célja a feudális uralom leküzdése minden téren, közszabadságot és a dolgozó osztály jólétének biztosítását követeli. Az addig szokásos, minden más országban hallatlan törvénykezés, vagyis inkább rontás, felbátorítja. A rendes törvények alól senkisé nem vonhatja ki magát. Csupán néhány örökös grófnak a kiváltsága, hogy csakis maga a király ítélhet fölöttük. A vándortörvényszékek, minden megyének rémei, megszűnnek. Ki kell választani a becsületes, jómódú lakosokat, akik a megyében otthonosak és minden jutalomra való tekintet nélkül szolgálják az igazságot. Ez a köznemességnek, amelyhez annyi hála köti a királyt, legjobb és legerősebb eszköze az oligarchia ellen. De a bíró

súlyos bírság terhe alatt köteles hivatalát elvállalni.

Gondja van arra, hogy a királyt magasztos hivatásában senki se sérthesse, aki ez ellen vét, hűtlenség (felonia) halálos bűnébe esik, mint lázadó; de kárhoztatott az eretnokség is. Azonban a lovagiasság is királyi erény. Ha a hűtlen urához vagy barátjához menekül, az tizenkét napig magánál tarthatja büntetés nélkül, ez idő alatt szabad érdekében eljárni, közbenjárni. Ha azonban nincs kegyelem, többé nem fogadhatja be. De még ha vétene is, nem esik hűtlenség bűnébe, csak várát, jószágát veszti el. Megvallom, Mátyás eljárását, amely a politikai és a közönséges bűnös közti megkülönböztetés, igazságszolgáltatása legszebb gyöngyének ítélem.

Teljesen elítéli a perdöntő párbajt, „amikor a bajvívók ajándékokkal és ígéretekkel megvesztegetve, gyakran veszteni engedik az igaz ügyet, az ítélelhozásnak ezt az egész világon hallatlan módját“ „birtok és hatalmaskodás ügyében mindenkorra eltörli. A párbajnak a király katonai kúriája előtt kell végbemennie, amit törvénybe is iktattak. Főtörvényszék a nádor, az országbíró és a kancellár. Ezek a király távollétében is ítélnének.

15. MÁTYÁS ÉS A JOBBÁGYSÁG

Sok vita folyt afölött a kérdés fölött, valóban pártfogója volt-e a király a jobbágnak? Tudjuk, hogy Nagy Lajos a szabad költözés jogát összekötötte a kilenced adó behajtásával, de a nemes-

ség mindenképen azon volt, hogy ezt a jogot megszorítsa vagy éppen teljesen megsemmisítse. Most a király kimondja a költözés teljes szabadságát: „szabadságukban álljon szegényeknek akár megmaradni, akár eltávozni“. Súlyt helyezünk arra, hogy a király részvétét, szánalmát fejezi ki. Aki akár zaklatással, akár valami újítással merné őket mégis visszatartani, vagy új taksát róna rájuk, hogy megmaradásra kényszerítse őket, azt az ispán huszonnégy arany bírságban marasztalja el. A bírság fele az ispáné és így a megye érdekelve van a jobbágymegvédésében.

Minthogy a hosszú hadakozások és erőszakoskodások által kétségtelenül fogyott a népesség, új telepítésekre és munkásokra volt szükség. Ebben maga a király és anyja járt elől. Ezek az új telepések több évi adómentességet élveznek, főképp, ha új házat építenek. Erre pedig szükség volt, mert hisz csak a paraszt fizetett adót. Panaszkodtak is eleget a forintos adó miatt. Az a jó uralom, amely őrzi a nyáját, így meg is nyírhatja.

Törvényszékek, kitűzött időkre (octava), alakultak Erdélyben és Horvátországban is.

Mindenesetre a megye volt az állam legerősebb alapja, ha megfelelt hivatásának. Így jutott a köznemesség méltó érvényesülésre a főurakkal szemben. Ennek politikai célja pedig az, hogy a királyához mindig hű köznemesség mind nagyobb teret foglalhasson el közügyekben. A baj csak az volt, ami régebben is hátráltatta az állami érdeket, hogy a köznemes szívesebben bíraskodott, mint katonáskodott. De a végrehajtó hatalom avatta csak a megyét valóban önkormányzattá.

16. A HUMANISTA KOR MŰVELTSÉGE

Az egyház iránt meglehetősen közömbös volt a nagy király. Legtöbb főpapját elmozdította vagy elzáratta. Mátyás udvarában hangosan beszéltek a papok hibáiról. A legtöbb püspök birtokát, fegyvereseit, jövedelmét nézve, fejedelemhez hasonló. Sorba vesz minden bűnt, bizonyítva, mennyire leledzenek benne a főpapok. Mégis egy pokolbeli dologtól irtóznak, bizonyítva, hogy az ellen harcolnak és semmikép sem bírhatók arra, hogy azt szeressék. Mi az? volt az általános kérdés. Felelet: az ínség és az éhség – ezek vannak a pokol fenekén. A szerzetesekkel is volt baj, külföldi cisztercitákat kellett behozni javításukra. Emiatt inkább politikát keresett egyházi ügyeiben is. Királyi jogait a pápai székkal szemben is láthatóan fenntartotta. IV. Sixtus pápa, a legvilágiasabbakból való, a maga jelöltjét akarta a modrusi püspöki székbe ültetni, mire Mátyás így felelt: „Királyi jogunkat, mint eddig is, sértetlenül fenntartottuk. Szentséged ismerheti a magyar szokást és ésjárást és nem engedheti, hogy az apostoli szék a király megkérdezése nélkül rendelkezze javadalmakról, sőt inkább hamarabb is elhagynák a katolikus hitet és a hitetlenekhez csatlakoznának.“

Nemcsak az igazság szolgáltatásában, hanem egész felfogásában is szakít a középkorral. A mintaképet nem Nagy Károlyban vagy Nagy Ottóban kereste, hanem Nagy Sándorban, Caesarban meg Augustusban. Koronázása után mindjárt „Studium Generale“-t állított fel, a csillagzatok kellő méltatásával, de valami nagy tudományt, kivéve Regio-

montanust, a csillagászt, nem talált ott. Ellenben nagyértékű, gyönyörűen illusztrált könyvek, amelyeket drágán fizetett, ékesítették könyvtárát. Talán nagyobb jelentősége volt az olcsóbb műveknek, de a könyvtárnak pompája által is ki kellett tűnnie. A könyvek számát bajos megállapítani, de egy francia utazó, aki 1501-ben járt erre, öt-hatszázra becsüli számukat, „görög, latin, héber nyelven“. Magyar bizony nehezen lehetett köztük. Valószínű, hogy mindjárt halála után megkezdődött a fosztogatás, az ezüst csattokat leszedték és eladták. Nyomtatott könyv nem illett ily díszes környezetbe. A Budai krónikát 1473-ban nyomtatták és azt is, mint a törvénykönyvet, latinul írták.

Az írók közt első helyen áll Bonfini, aki szépen átírja a középkori krónikákat, kevés eredetiséggel, de jó latin nyelven. Hivatalos történetíró, aki Mátyást kíséri és dicső tetteit hozza a humanista világ tudomására. Legtöbbet érnek még művének utolsó részei. Szívesen hirdeti a nagy építkezéseket. Javul a magyar latinitás és szinte páratlan a zene. Az építkezésekben bizonyára része, volt a magyar munkásoknak is. Kiváló művész csak egy válik ki, Benedetto da Majano. Ekkor alakul meg Pesten a művész céh, amely a festők és szobrászok mellett befogadja az aranyverőket, üvegeseket, gyöngyfűzőket is. Csak tisztas, törvényes férfi nyerhet polgárjogot. A festőnek négy marok magasságú képet kell festenie, aranyalapon emberalakot és mentől gyorsabban elkészülnie, ha remekelni akar. A szobrásznak szintén lehető gyorsan kell az alakot kifaragnia. Ezek az olasz művészek és kézművesek (*artifices et mechanici*)

nehezen maradhattak itt, Mátyás halála után egyenesen elkergették őket.

Mátyásnak nem volt elég a dicsőség, ő, mint a Caesarok, halhatatlanságra vágyott. Budai várát egyenesen csudásnak ítélték, Visegrádot is. A komoly, kritikus Tubero azt írja, hogy most már épületek dolgában versenyezhet Magyarország Németországgal is, amely e téren az első.

Családi viszonyai aggasztók. Volt egy törvénytelen fia, Borbála nevű polgárleánytól.* Ezt, Jánost, Mátyás elismerte fiának, Szilágyi Erzsébet nevelte és reá hagyta jószágait. Beatrix meddő, tehát Mátyás csak Korvin Jánosnak szánhatja országát. Midőn Bécset elfoglalta, nemcsak neki esküdött hűséget a város, hanem fiának is. A nádori hatalmat is lehetőleg még kiterjesztette, hogy fiának annál kisebb akadálya legyen a korona megszerzéséhez.

17. A MAGYAR HADSEREG MÁTYÁS ALATT

A humanizmus uralma idejében legfőbb célul a békét tűzte ki. Pomponius Laetushoz – a tudós társaság elnökéhez – írt levelében, midőn hivatalos irigységgel szól a tudósokról, akik vér nélkül jutnak babérhoz, de ő maga, írja, eléggé király ahhoz, hogy a háborúnak is megadja jogát. Má-

* Bonfini nagyon szerelmes természetűnek mondja Mátyást, talán hízalgébsből, hisz humanista és hogy csak egy igazi szerelme volt, Lindvai Bánffy Pál neje, aki azonban hű maradt férjéhez, továbbá, hogy nem is járt főúri hölgyek, hanem inkább szép menyecskék után.

tyás egy nagy birodalomnak természetes hadvezére, aki szinte példátlan hadi iskolát nyitott. Eddig, igen ritka kivétellel, tisztán nemesi volt a hadsereg, most nagy zsoldos sereggé fejlődött, amelyben minden vitéznek jut megfelelő feladat. Ez már állandó sereg, aminő a töröké és a franciaé 1450 óta. Magyar, német, cseh, horvát, szerb egyesült egy zászló alatt. Mátyás még arra is igyekezett, hogy a svájciakat, akiknek akkor páratlan volt a tekintélyük, szintén megnyerje katonául.

Előre vitte-e Mátyás a haditudományt? A vitézségben tán nem, de a haditudományban ő járt elől. Atyjának serege nagyjában lovagsereg, ha szükséges, szekérvárral is, de aránylag könnyebb fegyverzetű lovasság, amely a magyar temperamentumának megfelelően, támadásra van hivatva. Igaz, hogy Hunyadi János fényes diadalokat aratott, de viszont ha nem volt biztos támasza, mindent kockán forgatott, amire példa Várna és a Rigómező, ahol személyesen is a legnagyobb veszélynek volt kitéve. A lovasság még fontosabb a gyalogságnál, nagyobb volt zaja, mint foganatja. Igazán csak síkon fejtheti ki erejét a huszár, a könnyű lovas. Mátyás ez esetekből levonja a következtetést. Felújítja a régi világverő magyar lovasság hagyományát, megtartja a nehéz páncélos lovasságot, de a puskás, paizsos gyalogságot is felhasználja, amellet az akkori várívó fegyvereket is, noha jobban bízik a régi ballisztákban és katapultákban, mint a lármás ágyúban, amely ezenfelül még sokkal drágább is. Híres volt a „Vargamoszár“ nagysága miatt, de nem igen rendítette meg a várakat. Így egyesül Hunyadi János

páncélhada a gyalogos huszita sereggel. Igazi Walenstein-tábora, amelyben egyaránt küzd a székely és magyar, a rác és a román, a cseh és német mellett. De akárhány fajta: a vezér magyar. Igaz, hogy csak az egy Mátyás tudja őket összetartani. Tuberó mondja a legnagyobb bókot a zsoldosok felől: azt, hogy a zsoldosok szívesebben szolgálják őt ingyen, mint mást készpénzen. Ami sokat jelent egy hazátlan, marcona zsoldosnál!

Ő maga megírja 1481-ben, minő a hadirendje. A páncélosnak legnagyobb a zsoldja, 15 arany minden évnegyedben, a huszár csak 10-et kap, a könnyű lovas 8-at, a paizsos gyalogos, akinek szolgálója is van, 16-ot.

„Nálunk a páncélos lovas szolgál bástya gyanánt, nem szabad mozdulnia a helyéből, ha valamennyit levágnák is. A könnyű fegyveresek alkalomadtán kicsapnak és ha nagyobb veszedelem fenyegeti őket vagy elfáradnak, a vértések vonala mögé vonulnak vissza, hogy újra előtörjenek, ha új erőt nyertek. A paizsos gyalogságot úgy körülállják a puskások, mintha várban volnának. Az egymás mellé állított paizsok mintegy erősséget alkotnak és ennek védelme alatt úgy harcolnak, mintha bástya védené őket. Ha alkalom nyílik, ki is törnek. A nagy javítás abban áll, hogy csata közben maga a sereg alkot várat és így könnyebben mozoghat, a teljes felbomlást pedig ennyiféle eszközzel kikerüli.“ Éppen nem volt újító a haditudományban, amint Napoleon sem, aki pl. a gőzhajót nem fogadta el.

Utolsó éveiben nagyon aggasztotta fia sorsa, ezért minden módon esküvel akarta hívei, a fő-

urak segítségével fiának a koronát biztosítani. Ezt az esküt sokan le is tették. Egy volt, aki erre nem volt semmikép sem hajlandó: Beatrix királyné: Corvin János volt az egyetlen, akihez nem mehetett férjhez. Mátyás hosszú ideig gyöngékedett, de rövid betegség után halt meg 1490 április 6-án Bécsben.*

Sírírata egészen humanista: „A *virtusban* látja az istenit. Tettei istennek mutatták, csak halála árulta el, hogy halandó volt.“

Emlékét mindenkorra fenntartja hozzá oly híven ragaszkodó népének mondása: Meghalt Mátyás király, oda az igazság! Másik ily mondás: Ha most élnél Mátyás király, gondolnád gondunkat. De leghatalmasabb egy világraszóló férfúnak, Luthernek rövid mondása, amikor a római szent birodalom nyomorgását észlelte: „Wir bräuchten einen »Mátyás«,“ egy Mátyásra volna szükségünk.

18. A JAGELLOK. A BIRODALOM BOMLÁSA. DÓZSA GYÖRGY ÉS A PARASZTHÁBORÚ

Az a páratlan erkölcstelenség és hazafiatlanság, amely Mátyás halála után a vezető férfiaknál megnyilatkozott, mindinkább kimutatta, hogy Magyarország a maga erejéből már nem foglalhatja el azt a polcot, amelyet századokon át betöltött. Önzés,

* A betegség tüneteinek meghallgatása után Korányi Frigyes professzor úgy nyilatkozott előttem, hogy a halál oka esetleg mérgezés is lehetett.

rablás, pusztítás terjedt az országban, a főemberek voltak a legnagyobb vétkesek. Mátyás fia, Corvin János, éppen nem volt képes atyja művének folytatására. Csatát veszített, visszavonult; családja nemsokára kihalt. Királynak azt akarták az urak, „akinek üstökét a markukban tarthatják“. A feketesereg Beatrix zsoldjában. A leghatalmasabb úrnak, Zápolya Istvánnak nagyravágyása szinte a királyi koronáig érő. Ő adja ki a jelszót, mindjárt Mátyás halála után, mint Bécs kormányzója. „Arról kell elmélnünk, írja, hogyan állítsuk vissza régi szabadságunkat annyi elnyomás és szorongatás után.“ De mindjárt Mátyás halála után lemond Bécsről és a többi osztrák birtokokról, hogy jószágait megvédje. Senki nem köszönhetett annyit Mátyás kegyének, mint ő. A többi sem volt jobb nála. Az új király, Ulászló, tehetetlen „Dobzse László“, mindenre igent mondó.

A köznemességben még volt törvényes, alkotmányos érzés, de a főurakkal szemben nem volt elegendő ereje. Ulászló nevében, a francia Candalei Annában van legalább annyi erély, hogy kis fiát, Lajost megvédje és hogy biztonságban legyen, Habsburg-rokonságra is számíthat. Sietnie kell, mert a fiatal Zápolya máris szemet vet a királyleányra. Nemzeti a jelszó és a fegyveres országgyűlés alkalmas a nagy terv végrehajtására. Verbőczy, a nagy jogtudós, az elme, Zápolyának jut a végrehajtás. Igen következetes az eszmemenet. Magyarország nemzeti királyok alatt dicső és hatalmas volt, de idegen uralkodók alatt elhanyagolt, „mert ezek nem tanulták meg a szittya nemzeti harcok szokásait“. Veszni hagyják a mellék-

tartományokat. Elismerik, hogy Ulászló király kegyesen uralkodott és szabadságunkat újra megalapította, de ha fiörökös nélkül múlna ki, ezentúl mindig csak magyart választunk királynak, Rákos mezején. Attól kell tartani, hogy különben idegen fejedelmek akarnák az országot elfoglalni. Határozott törvény, hogy aki e küzdelemben nem vesz részt, hűtlenség bűnébe esik és örökös szolgálásra és jobbágyásra ítéltetik (1505). Ez Miksa császárnak szól. Egyelőre nincs baj, a királyné fiat szült, akit Csehországban és Magyarországon is megkoronáztak. De a családi frigyet fenn tartották: megegyeztek abban, hogy az akkor négyéves Ferdinánd főherceg nőül veszi Máriát, Miksa pedig tovább is jogot tart a magyar koronára. Hogy teljes legyen a megegyezés, újra megállapították a házassági szerződést a lengyel király hozzájárulásával (1515). Miksa császár anynyira vágyott a szövetség létesítésére, hogy öregember létére is kötelezte magát, hogy nőül fogja venni Anna királykisasszonyt, ha unokája nem venné el.

A legnagyobb csapások egyike, amelyek hazánkat érték, az 1514 nagy pórlázadás volt. Már közmondásos az a gyűlölet, amellyel a pór a földesúr iránt viseltetett, amint különben a szomszéd Németországban is ugyanaz a helyzet. A fényűzés, a renaissance erkölcsromboló hatása mind általánosabbá válik, mióta a földesúr csupán mint gazdasági egység áll szemben jobbágyával, A patriarchális viszonyok vége. Az országgyűlésen panaszkodnak, hogy sok jobbágy nem tesz egyebet, mint vadászik és madarász és még a szent ünne-

peket, még karácsonyt sem üli meg. Így teljesen elszegényednek, tolvajlásra vetemednek és bitófára kerülnek. A paraszt ne foglalkozzék mással, mint földműveléssel és valamelyes iparral. A törvény ellen vétőt 3 forintra bírságolják.

Bakács Tamás, aki huszonhat javadalmat kaparintott össze, fényes kísérettel és a keresztesháború jelszavával vonult be az örök városba. Abban reménykedett, hogy Miksa császár befolyása őt helyezi a pápai székbe. Ez nem sikerült, noha X. Leó pápa lelkesedett a kereszteshadjáratért. Így Bakács mégis elérte azt, hogy egész keleten pápai bulla alapján hirdette ki a keresztesháborút. Aki résztvesz vagy pénzt ad e célra, bűnbocsánatot nyer. Lehet-e nagyobb vonzóerő a parasztra a munkától és minden tehertől való szabadulásnál? Nem mindenki értett egyet a tanácsban a pór felfegyverzésével, mert az úr nem nézheti jó szemmel, hogy földjét nem művelik, sem adó, sem robot nincs és ezért erőszakkal is visszatartja a kereszteseket. Pedig kiátkozzák azt, aki férjét vagy fiát nem viszi a táborba. Ennek az volt a következménye, hogy megostromolták a házakat, gyilkoltak, raboltak, erőszakot követtek el a nőknél. A keresztések vezére a székely Dózsa György, aki hírhedt rabló, de a török ellen kitüntette magát. Sok pap és nemes követte, polgárok is csatlakoztak szép számmal, köztük Száleresi Ambrus. Nem bizonyítható, hogy Dózsa kezdettől fogva királyságra törekedett volna. Ulászló király a pápához intézett levelében így beszél el az eseményt: „A falvakban élő népnek a kereszt neve alatt nyert büntetlenségéből páratlan fergeteg nőtt.

A pórokhoz csatlakozott a gulyásoknak és más pásztoroknak nagyszámú csapata, sok az ilyen ember a termékeny rónán. Ezek mind azt hajtották, hogy mindennek célja a szolgaság alól való szabadulás.“ A török ellen indulnak, megölik a csanádi püspököt és a kincstárnokot és Temesvárt ostromolják. Több megye nemességét szinte kiirtják. Báthory István belátva, hogy a dühödt néppel nem bír, Zápolya Jánostól kér segítséget, azt meg is nyeri és szétveri az egész rendetlen tömeget. Irtóztató, szinte páratlan kegyetlenséggel nyomták el ezt a lázadást. Arra dél felé, Kinizsi idejében szokásos volt a legnagyobb kegyetlenkedés, de ami Dózsa Györgyön történt, felülmúl történetünkben minden kínzást. Vastrónra ültetik, vaskoronát nyomnak fejére, megsütik és izzó harapófogókkal égetik. Kilenc kiéhezett társát nekiuszítják, hogy falják fel a parasztkirályt. „Kutyákat neveltem hát, nem embereket“, voltak utolsó szavai.

Ennél nagyobb szerencsétlenség nem érhetette hazánkat. Negyven-ötvenezerre számítják a megölteket. Legtöbbet a magyar szenvedett. Az igazi, több mint két századon át tartó csapás az, hogy az ország nagyobb része alacsonyabb állapotba süllyedt: szabadból szolga lett. Eddig folytonos volt az emelkedés, a keresztyénség befogadása óta mind kevesebb lett a szolga; most – egy emberöltővel Mátyás után – a lakosság legszamosabb, munkás része – nyomorult, adózó köznép (*misera contribuens plebs*). Ha nemes és pór összetart, még megmentheti a hazát, de most már a pór, akit ezerszám ölnek, csak ellensége lehet az úrnak.

Az úr pedig sohasem érezheti magát biztonságban, még a napoleoni háborúk idejében, az inszurrekcióban sem merte az úr elhagyni házát a pórtól való félelmében.

A magyar országgyűlésen elhangzott a keserves szózat: „Minden országot az igazság és a fegyver tart fenn, nálunk nincs sem az egyik, sem a másik.“ (1518.)

A pórlázadás Erdélyben is nagy harcokkal járt, de azt is Zápolya verte le erdélyi sereggel. Kolozsvárt is megtámadták nagy haddal, de a várost el nem foglalhatták. Itt is oly kegyetlenül bántak a kereszteseikkel, mint Magyarországon. Vezérüket, Zápolya „nemes“ példáját követve, Kolozsvárt sütötték meg és a szabad költözésnek véget vetettek. Zápolya János lett „a birodalom megmentője“, már királynak is kívánták volna kikiáltani. De megmaradt az a szép rege, hogy a hatalmas úr nem mehetett templomba, mert mindenütt vért látott.

19. A NAGY DRÁMA BEFEJEZÉSE

Majd egy emberöltőn át hazánknak nem volt összecsapása a törökkel, Szelim szultán, a kitűnő hadvezér, Perzsia és Egyiptom ellen volt elfoglalva. Fia, a „fényes“ II. Szulejmán, ismét Magyarország ellen készült. Belgrád elfoglalása az első célpont. Magyarország egyedül állott, külföldi hatalom nem jött segítségére. Úgy gondolták itt, hogy elég „a két nagy bán“, a Duna meg a Száva a védekezéshez. Az őrség, mint mindig, az utolsó

emberig harcolt, de gyenge volt a kapitány, lőporban, ágyúban nagy a hiány. Báthory nádor a nászadosoknak, akik a nagy folyamok átjáróit őrzik, kimondhatatlan gorombasággal felelt, midőn joggal követelték zsoldjukat. Úgy mondták, hogy 50 forint elegendő lett volna a lőpor beszerzésére, de nem volt sem főpap, sem főúr, aki vállalja. Soha sem gazdag oligarchia, sem gazdag hierarchia nem követett el ily irtózatos mulasztást. Francia tüzérek a szultán zsoldjában rombolták le a bástyákat. A „legkeresztényebb király“, I. Ferenc, a töröknek volt és maradt szövetségese. Nyitva volt az út Budáig, de Szulejmán alkalmasabbnak tartotta Rhodus szigetének elfoglalását. Ez sikerült is és a lovagok Máltában találtak új hazát. Budán pedig nagy nyugalomban folyt az élet tovább.

Egy ember vette komolyan a helyzetet, Mária királyné. Meg kellett törni Zápolya hatalmát, hogy folytonos izgatásának a királyi pár ellen véget vessen. Verbóczy ellenben Zápolyának volt embere és gyorsan megtalálta a jelszót: a Rákoson halált kiáltottak a németekre, azaz a királynéra. A rákosi gyűlésre a vajda nem jött el, Verbóczy lemond a nádorságról és Zápolyával Erdélybe menekül.

Az utolsó órában, nagyon elkésve, teljes hatalmat adnak a királynak. A török már Péterváradot is elfoglalja, sehonnan sem jön segítség, a császárt a franciák foglalják el, a lengyel örül, hogy nincs dolga a törökkel. A költséget az egyházi edények fedezik, amelyek lefoglalását megengedte a törvény.

A dandárokat a király sem állíthatja ki teljes számban. Volt kifogás: csak oly feltétellel kötelesek a határ védelmére, ha a király személyesen vesz benne részt. Tomori Pál, a kalocsai érsek, aki Erdélyben nagy szolgálatokat tett, nagy, háborúban még nem vett részt. A fiatal urak örvendtek a háborúnak, már előre számították, minő adományt kapnak, ha Zápolyáékat megnyirbálhatják. Hogy pedig Zápolya Jánosnak se lehessen kifogása ellenük, öccsét, Györgyöt tették meg második hadvezérnek. Furcsa volt az eljárás a vajdával szemben, előbb hívják, aztán a havasalföldi vajdához küldik. Attól is félnek, hogy hazaáruló, attól is, hogy nagyon kitünteti magát. A töröknél nincs ily tépelődés, sem Duna, sem Dráva meg nem állítja. A vezérkarban pedig országgyűlést játszanak. A török táborában sok a próbált harcos, száma is ötszörannyi, ágyúja 300, a mieinknek 80, az is gyöngé. De az urak bíznak a győzelemben, „repülni akarnak szárnyak nélkül”. A döntő pillanatban Tomori vissza akar vonulni, be akarja várni, hogy Zápolya és Frangepán dandárjai megérkezzenek, De már áll a csata, egy oldalon nyugat felől is támad a török had és ez teljessé teszi a győzelmet. Tomori most is lovag, nem hadvezér, a becsület, nem a kötelesség volt irányadója. Itt is elszánt rohammal kezdi, szétverik a gyengébb csapatokat, eljutnak a szultán sátrához. A király is a csatába rohan, nem gondol személyes biztonságára. Amikor minden elveszett, menekül, de amint átugrat a Csele patakján, vágató lova hanyatt esik és őt is a mocsárba temeti (1526 augusztus 29-én).

Mohácsnál megmutatta a főnemesség, hogyha élni nem, meghalni tud a hazáért.

Függetlenségünk elveszett. „Világos, hogy a belső egyenetlenség károsabb a külső háborúnál és több és hatalmasabb államokat tett tönkre a belső viszály, mint az ellenség fegyvere“, írja Verbőczy István.